

DĖL 1873—1876 m. „RUSIŠKAI—LIETUVIŠKO
KALENDORIAUS“¹ LEIDIMO

VYTAUTAS MERKYS

Viena iš lietuvių spaudos persekiojimo priemonių buvo caro valdžios pastangos užsitikrinti monopolinę teisę leisti leidinius lietuvių kalba, nustatinti jų rūšį, turinį, kiekį ir paskirtį. Svarbi spaudos draudimo žlugimo priežastis, kaip rašo L. Vladimirovas, „buvo caro valdžios nesugebėjimas numatyti pagrindinių visuomenės intelektualinės raidos krypčių. Juk dvasinių lietuvių tautos poreikių negalėjo patenkinti per 40 metų rusišku raidynu išleisti 66 spaudiniai (45 knygos, 14 kalendorių, 7 įvairūs smulkūs spaudiniai)“².

Minėtieji leidiniai lietuvių kultūrai nenuspėtinai, tačiau yra istorinis caro nacionalinės politikos įkaltis. Jie įsiterpia ir į nacionalinę bibliografiją. Deja, pateikiamieji duomenys apie valdinius kalendorius nėra tikslūs, nors jie kartojami jau keletą dešimtmečių. Svarbių žinių galima rasti pačių caro valdžios įstaigų, kurios rūpinosi valdiniais lietuviškais leidiniais, korespondencijoje. Šiuo požiūriu vertingiausi Lietuvos TSR centrinio valstybių istorijos archyvo (toliau — CVIA) Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarijos (f. 567) ir TSRS centrinio valstybinio istorijos ar-

chyvo (toliau TSRS CVIA) Vidaus reikalų ministerijos Bendrųjų reikalų departamento (f. 1284) fondai.

Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ (toliau BLB) ir iš jos imdama duomenis „Lietuvos TSR bibliografija“ (toliau LB) tvirtina, kad 1873—1876 m. „Rusiškai—lietuviškas kalendorius“ buvo leidžiamas be pertraukos, tačiau dabar nežinomas nė vienas jo egzempliorius³. Tiesa, V. Biržiška nurodė Lietuvių literatūros draugijos bibliotekos Tilžėje katalogą, kuriame paminėtas, matyt, 1873 m. kalendorius (tikslaus pavadinimo nėra)⁴. Žinios apie visus kitus kalendorius imtos tik iš A. Milovidovo brošiūros. Šis autorius tvirtina esąs gerai informuotas, nes Vilniaus viešojoje bibliotekoje naudojėsis kalendorių kolekcija, kurioje matęs ir „lietuviškai—rusiškus“ kalendorius. Jis rašo: „1868 m. „Vakarų rusų kalendorius“ išėjo „Lietuviškai—rusiško kalendoriaus“⁵ pavadinimu rusų—lietuvių kalbomis [. . .] Vilniaus švietimo apygardai padedant, buvo leidžiamas iki 1876 metų“⁶.

Norėdami išsiaiškinti šių duomenų patikimumą, pirmiausia panagrinėkime 1873 m. kalendoriaus rengimo eigą. Jį

¹ Kad būtų patogiau spausdinti, čia kalendoriaus pavadinimas transkribuojamas lietuvišku raidynu.

² Vladimirovas L. Lietuviškos knygos raidos bruožai (1862—1904 m.) // Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba.— V., 1935.— T. 2.— Kn. 1.— P. 13.

³ BLB.— K., 1929, d. 3, įr. 1862, 1909, 1956, 2004; LB, serija A, t. 2, d. 1, 1739—1742.

⁴ Litauische litterarische Gesellschaft. Katalog der Bibliothek.— Tilsit, 1892, S. 9, įr. 13: „Kalender. Litauischer, in russischer Schrift auf das Jahr 1873. Wilna, 1873“

⁵ Turėtų būti „Русско—литовский месяцеслов“ ir lygia greta atitinkamas lietuviškas pavadinimas.

⁶ Миловидов А. И. Русский календарь в Северо-западном крае, его история и значение.— Вильна, 1908.— С. 10, 17.

sudaryti Vilniaus švietimo apygardos globėjas N. Sergijevskis, kaip ir anksčiau, įpareigojo Vilniaus realinės mokyklos tarnautoją J. Krečinskį. Šis 1872 m. rugsėjo 11 d.⁷ pateikė kalendoriaus programą, susidedančią iš dviejų dalių: įprastinės kalendorinės (su bažnytinių ir valstybinių švenčių sąrašais, caro giminės išvardijimu) ir ūkinės (apie pievas, gyvulių laikymą, priežiūrą, gydymą, mėsos konservavimą, namų higieną, orų spėjimą) bei teisinių patarimų, mitologijos aprašymų ir dainų publikacijos⁸. Rugsėjo 12 d. Vilniaus švietimo apygardos kanceliarijos valdytojas pasiuntė programą apsvaryti Kauno liaudies mokyklų direktoriui N. Saveljevui. Po 8 dienų šis atsakė, kad programą svarstė direkcijos mokyklų taryba ir jai pritarė, pasiūlydama tik išmesti nedidelį skyrelį apie miestelėnų ir valstiečių santykius bei papildyti mitologijos žinias vietos pavyzdžiais. Spalio 8 d. J. Krečinskis pasirašė, kad raštą skaitė⁹.

Rodėsi, kad šio kalendoriaus kelias bus įprastas. J. Krečinskis pateikė kalendorinį katalikų šventųjų sąrašą, kurį spalio 19 d. aprobavo M. Valančius¹⁰. Lapkričio 4 d. sudarytojas N. Sergijevskiui pasiuntė ir likusią kalendoriaus dalį, prašydamas ją pateikti lietuviškų leidinių cenzoriui šventikui A. Petkevičiui, o paskui — Vilniaus vidaus cenzūros atskirajam cenzoriui P. Nebolšiniui.

Tačiau toliau reikalai smarkiai komplikavosi. Mat, N. Sergijevskis šį rankraštį perdavė apygardos inspektoriui K. Golubinovui, kuris parašė neigiamą

įvertinimą. Straipsniai esą parašyti negrabiai, juose daug gramatinių klaidų (turimas galvoje dvikalbio kalendoriaus rusiškas tekstas), ūkiški patarimai nevykę, net žalingi (pvz., apie gyvulių gydymą), teisinės žinios savavališkai iškraipytos. Anot K. Golubino, švietimo žinybos autoritetui kenktų ne tik kalendoriaus išleidimas, bet ir jo pristatymas cenzūrai¹¹.

Paskui N. Sergijevskis J. Krečinskio rankraštį (be K. Golubino atsiliepiamo) nuvežė N. Saveljevui, bet ir šis jį įvertino neigiamai. Tuomet skaitė pats globėjas ir lapkričio 18 d. J. Krečinskiui pasiūlė straipsnius apie žemės ūkį paimti iš patikimų leidinių ir juos skubiai išversti. Teisines žinias turėjo suredaguoti švietimo apygardos tarnautojas¹². Reikšmingas yra paskutinis šios bylos lapas: J. Krečinskio 1879 m. lapkričio 7 d. prašymas globėjo kanceliarijai gražinti visą šio kalendoriaus rankraštį. 1880 m. sausio 19 d. J. Krečinskis pasirašė, kad gavo „Teismų žinias“, t. y. tik nedidelę prašomojo rankraščio dalį. Kur dingo likusi jo dalis, kodėl nėra pagal N. Sergijevskio rekomendaciją parengto rankraščio? Trūksta taip pat seniau įprastų J. Krečinskio ir spaustuvininko A. Syrkino sąskaitų už kalendoriaus rengimą ir spausdinimą. Jei ne Lietuvių literatūros draugijos bibliotekos katalogas, atrodytų, kad 1873 metų kalendorius nebeišėjo. Kataloge nurodyta 1873 m. leidimo data lyg ir atitinka realias galimybes, nes, 1872 m. lapkričio 18 d. gavęs nurodymą pakeisti tekstus, J. Krečinskis turėjo sugaišti gana daug laiko. O kur

⁷ Čia ir toliau datos pagal senąjį — Julijaus — kalendorių.

⁸ J. Krečinskio 1872.IX.11 laiškas N. Sergijevskiui ir minėtoji programa // CVIA, f. 567, ap. 5, b. 3952.— L. 4.

⁹ N. Saveljevo 1872.IX.28 atsakymas Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarijos valdytojui // Ten pat.— L. 3.

¹⁰ M. Valančiaus 1872.X.19 raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui // Ten pat.— L. 10.

¹¹ K. Golubino 1872.XI.9 pranešimas Vilniaus švietimo apygardos globėjui pat.— L. 14.

¹² N. Sergijevskio 1872.XI.18 rezolucija K. Golubino XI.9 pranešime.

dar visos reikalingos aprobacijos? Kita vertus, 1873 m. leidimo datai lyg ir prieštarauja kelis kartus paraidžiui kartojamas Vilniaus švietimo apygardos globėjo pareiškimas: „Nuo 1865 iki 1872 m. imtinai kasmet liaudies švietimo lešomis buvo leidžiamas lietuviškai—rusiškas kalendorius [. . .]“¹³. Jei tuo tikėtume, tai 1872 metais buvo baigtas spausdinti 1872 m. kalendorius. Spauštininkas A. Syrkinas 1872 m. sausio 30 d. Vilniaus švietimo apygardos valdybai pasiuntė tiražą—900 egzempliorių ir 339,25 rublių sąskaitą¹⁴. Vilniaus vidaus cenzūros atskirojo cenzoriaus aprobuotų leidinių registracijos knyga, kurioje turėjo būti svarių šiam reikalui duomenų, neiškilo. Turbūt abejonės dėl 1873 m. kalendoriaus galutinai išsisklaidys, jei bus aptiktas pats leidinys.

Pastarąjį kalendoriaus leidimo sunkumai ir svarus Vilniaus švietimo apygardos globėjo pareiškimas, kad kalendoriai ėjo 1865—1872 m., pakarta bibliografijų atramą dėl šių tolesnių leidinių. Tiesa, dar yra A. Milovidovo liudijimas, tačiau jis, matyt, atsirado

dėl nesusipratimo. A. Milovidovas, kaip minėta, sakosi, kad žinių apie kalendorius sėmėsis iš Vilniaus viešosios bibliotekos, kurioje, be „lietuviškai—rusiškų“, dar matęs cerkvinius slaviskus, lenkiškus ir rusiškus kalendorius. Atkreiptinas dėmesys, kad jis visiškai nemini „rusiškai—latviškų“ kalendorių, kuriuos leido Vilniaus švietimo apygardos Vitebsko liaudies mokyklų direkcija. Tačiau ir jų, kaip neturinčių paklausos, leidimą Vilniaus švietimo apygardos globėjas 1875 m. spalio 21 d. įsakymu sustabdė¹⁵. A. Milovidovas pastaruosius kalendorius bus palaikęs rusiškai—lietuviškais, nes nemokejo nei latvių, nei lietuvių kalbą.

Taigi apie tolesnį 1874—1876 m. „Rusiškai—lietuviško kalendoriaus“ leidimą nėra jokių patikimų duomenų, neiškilo nė pačių leidinių. Dėl visuotinio liaudies boikoto juos leisti pasidarė beprasmiška, šio darbo A. Syrkinas ir kuris nors kitas spauštininkas savo lešomis negalėjo imtis. Kalendoriams parengti tuomet neturėta ir pakankamai kvalifikuotų autorių.

LTSR MA Ekonomikos institutas

Įteikta 1986 m. gruodžio mėn.

¹³ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1884.I.28 pranešimo Vyriausiosios spaudės reikalų valdybos viršininkui nuorašas // CVIA, f. 378, PS, 1882 m., b. 158.—L. 141; Originalas // TSRS CVIA, f. 1284, ap. 190, b. 83 a.—L. 52; Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1898.I.27 pranešimo e. liaudies švietimo ministro p. nuorašas // Ten pat.—L. 271; TSRS CVIA, f. 1284, ap. 190, b. 83 b.—L. 31. Šiuos švietimo apygardos globėjo duomenis Vidaus reikalų ministerijos Bendrųjų reikalų departamento skyriaus viršininkas K. Stroimanas panaudojo pažymai „Lietuviški—žemaitiški leidiniai rusiškų raidynų“, kuri su kitais dokumentais ir medžiaga išspausdinta 1904 m. pradžioje (Lietuvių spaudos draudimo panaikimo imo byla / Spaudai parengė A. Tyla.—V., 1973, p. 177).

¹⁴ A. Syrkinio 1872.I.30 pranešimas Vilniaus švietimo apygardos valdybai // CVIA, f. 567, ap. 5, b. 2925.—L. 81; A. Syrkinio 1872.I.30 sąskaita // Ten pat.—L. 82. Vilniaus švietimo apygardos globėjas 1872.II.8 800 egz. šio kalendoriaus pasiuntė Kauno liaudies mokyklų direktoriui, nurodymas „direkcijos mokykloms paskirstyti nemokamai“ (ten pat. l. 83).

¹⁵ Vilniaus švietimo apygardos globėjo tarybos 1875.IX.4 protokolo su globėjo X.21 rezolucija nuorašas // Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 6, b. 95.—L. 57—59.

**ОБ ИЗДАНИИ «РУССКО-ЛИТОВСКОГО МЕСЯЦЕСЛОВА»
НА 1873—1876 гг.**

ВИТАУТАС МЕРКИС

Резюме

В библиографических справочниках до сего времени бытуют неверные сведения об издании этого календаря на 1873—1876 гг. (составитель — И. Кречинский). Так как в библиотеках и других книжных хранилищах не обнаружено ни одного экземпляра календаря, библиографы в основном опираются на сомнительные данные брошюры А. И. Миловидова (1908 г.).

Путем привлечения дополнительных данных и архивных фондов (канцелярии попечителя Виленского учебного округа и др.) было доказано, что к печати готовился «Русско-литовский месяцеслов на 1873 год» (скорее всего он был напечатан), но его издание на последующие годы было прекращено.

**ABOUT THE PUBLICATION OF
„THE RUSSIAN—LITHUANIAN CALENDAR“ FOR 1873—1876**

VYTAUTAS MERKYS

Summary

Till now it was pointed out incorrectly that the Calendar came out periodically for 1873—1876 (it was compiled by I. Kretchinskij).

As far as we know, not a single copy of this Calendar has been preserved (a slight mentioning in a Milovidovs booklet (1908) remains a basis of this article).

Supplementary data were found in archives (the stocks of the Educational guardian of Vilnius district and in others). It was proved that the Calendar was prepared to print in 1873 (probably it came out), but on the other hand, it was refused it's further publication.